

Співробітництво WWF та ІКЕА з лісових проектів.
Партнерство для сприяння лісовому господарству, що викликає довіру
Сприяння відповідальному веденню лісового господарства
для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах (DEG – PPP)

КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАРОВІКОВИХ ЛІСІВ І ПРАЛІСІВ

Criteria and Methodology of Old Growth
and Virgin Forest Identification

Співробітництво WWF та ІКЕА з лісових проектів.
Партнерство для сприяння лісовому господарству, що викликає довіру
Сприяння відповідальному веденню лісового господарства
для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах (DEG – PPP)

КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАРОВІКОВИХ ЛІСІВ І ПРАЛІСІВ

*Criteria and Methodology of Old Growth
and Virgin Forest Identification*

Координатори проекту: Роман Волосянчук (м. Ужгород),
Богдан Проць (м. Львів).

Колектив експертів:

Юрій Шпарик (м. Івано-Франківськ), Микола Чернявський (м. Львів), Олександр Кагало (м. Львів), Георгій Бондарук (м. Харків), Михайло Понепольак, Ярослав Форгіль, Ярослав Зеленчук (м. Верховина), Роман Волосянчук (м. Ужгород).

Підготовано за підтримки Дунайсько-Карпатської Програми (WWF-DCP) в рамках проектів «Сприяння відповідальному веденню лісового господарства для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах» (Support Responsible Forest Management for a Sustainable Development in the Danube-Carpathian Ecoregion – IKEA) та «Сприяння відповідальному веденню лісового господарства для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах» (Support Responsible Forest Management for a Sustainable Development in the Ukrainian Carpathians – DEG-PPP).

КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАРОВІКОВИХ ЛІСІВ І ПРАЛІСІВ

1. Означення старовікових лісів і пралісів

Старовікові ліси й праліси – це лісові екосистеми, які тривалий час розвивалися природним шляхом, в яких біотоп, і, особливо, біоценоз, не зазнав істотного антропогенного впливу на структуру, динаміку біомаси, вікову структуру едіфікаторів, природне відновлення екосистеми, її системну цілісність та які потенційно здатні до самопідтримання шляхом саморегулювання у разі відсутності руйнівного впливу людини або за умови відновлення первинних екологічних умов їх функціонування.

До старовікових лісів і пралісів належать екосистеми з комплексними структурами, які включають усі стадії розвитку лісового угруповання (деякі стадії можуть бути присутні лише на невеликих площах) у мозаїчній горизонтальній (парцелярній), а також віковій структурах.

Праліси – це лісові екосистеми (угруповання), які виникли й розвиваються природним шляхом під впливом лише природних стихій та явищ і пройшли повний цикл розвитку без істотного втручання людини, видова, вікова й просторова структури яких визначаються лише чинниками природного середовища. Згідно з пропозиціями Всесвітнього Фонду Природи (WWF) і Міжнародного Союзу Охорони Природи (IUCN) до пралісів, або первинних лісів, зараховують такі, які не зазнали змін під впливом людини [<http://www.cbd.int/forest/definitions.shtml>]. Дещо детальніше подано означення терміну “праліс” у звіті Конференції Міністрів лісового господарства Європи (MCFPE) у 1996 р. За її рішенням пралісом називають лісовий масив, який практично не зазнавав людського втручання і у своїй структурі та динаміці демонструє природний розвиток, причому його ґрунти, клімат, флора, фауна й життєві процеси не зруйновані, не змінені через лісокористування, випас худоби або інший безпосередній чи опосередкований вплив людини.

Згідно зі Ст. 7 пп. (к) та (е) Протоколу про стале управління лісами (Лісовий протокол, 2011) до Рамкової Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція, 2004), «праліси» – це природні ліси, які не зазнавали прямого впливу діяльності людини на їх розвиток, а «природні ліси» – це ліси, що складаються з деревних видів, автохтонних для даної місцевості, з більшістю основних характеристик і ключових елементів природних екосистем, таких, як комплексність, структура та різноманіття.

Викладені нижче критерії і порядок ідентифікації пралісів і старовікових лісів сформульовано відповідно до критеріїв та індикаторів для відбору пралісів у Карпатах, прийнятих на Конференції Сторін Карпатської конвенції у 2014 р., за результатами обговорення з українськими і румунськими експертами і розроблено під егідою та за фінансування Дунайсько-Карпатської програми WWF у рамках міжнародних проектів "Відкриті кордони для ведмедів у Румунських та Українських Карпатах" (Open borders for bears between Romanian and Ukrainian Carpathians, HUSKROUA/1001/038) та "Сприяння відповідальному веденню лісового господарства для невиснажливого розвитку в Українських Карпатах" (Support Responsible Forest Management for a Sustainable Development in the Ukrainian Carpathians, DEG – PPP). При цьому враховано всі найважливіші наукові напрацювання щодо означення пралісів [2, 3, 4, 5, 7], а також методичні вказівки щодо їх інвентаризації [5, 6, 7].

Ідентифікацію пралісів і старовікових лісів виконують у три етапи:

1. Камеральний

На камеральному етапі підбирають лісові ділянки (масиви), в яких є території потенційних пралісів або старовікових лісів:

- 1.1 За даними лісовпорядкування відбирають ті лісові ділянки, які потенційно відповідають критеріям пралісів або старовікових лісів. **Основним критерієм для відбору таких лісових ділянок є вік деревостану і його природність – це мають бути стиглі та перестійні корінні ліси.**
- 1.2 За результатами аналізу наукової чи відомчої літератури та фондових матеріалів наукових установ також підбирають лісові ділянки, в яких можливо наявні праліси або старовікові ліси.
- 1.3 За інформацією, отриманою від місцевих жителів і працівників лісового господарства також підбирають лісові ділянки, в яких, можливо, наявні праліси або старовікові ліси.
- 1.4 Потенційні ділянки підбирають за такими таксаційними показниками:

- Група віку і вік деревостану:

Відбирають стиглі та перестійні деревостани із врахуванням віку стиглості окремих порід та всі деревостани старші за 120 років на час обстеження.

- Склад:

У складі корінного деревостану не повинно бути екзотів.

- Площа:

Під час аналізу лісотаксаційних даних відбирають всі ділянки, незалежно від площі, з подальшим аналізом їх просторового розміщення. Перевірці в натурі підлягають ділянки або групи ділянок, які територіально утворюють один масив (кластер), сумарною площею не менше 20 га, та ділянки / кластери з учас-

тю реліктових видів (кедр, сосна звичайна автохтонна, модрина автохтонна, тис тощо) за умови, коли сумарна площа масиву становить не менше 4 га

- Форма:

Відстань між будь якими двома протилежними межами через середину ділянки (масиву) повинна бути не менше 200 м. Це правило не діє для залишків реліктових /рідкісних лісових екосистем або реліктових насаджень, в оточенні природних насаджень.

- 1.5 Результатом камерального етапу ідентифікації пралісів і старовікових лісів має бути список лісових ділянок (форма для ідентифікації пралісів і старовікових лісів додається – табл. 1), в яких, можливо, наявні праліси або старовікові ліси. На цьому етапі за даними лісовпорядкування (таксаційні описи чи база даних) заповнюють перші 13 колонок форми. Лісові ділянки також можуть бути включені в цей список за даними літератури, працівників лісового господарства чи місцевих жителів, навіть якщо вони не є перестійними. Зручним є використання у роботі форм, створених у форматі електронних таблиць (типу MSExcel тощо)

2. Польове обстеження

Для виділення пралісів і старовікових лісів у натурі використовують критерії, вказані у табл. 2. Кожну лісову ділянку обстежують на пунктах таксації, які закладають для репрезентативного охоплення всієї площі виділу (не менше 4 на виділ). Якщо частина виділу не відповідає хоча б одному з критеріїв, то його площа відповідно зменшується. При цьому заповнюють відповідний бланк польового обстеження (табл. 1).

На кожному пункті таксації:

- 2.1. Під час аналізу структури деревостану спочатку в натурі перевіряють наявність сухостійних дерев, які за умов конкретної ділянки досягли вікової фізіологічної межі. Оцінюють їх кількість і розташування: якщо кількість таких сухостійних дерев з одного місця таксації є понад 2 шт. і вони присутні на всій території виділу, то ділянка може бути зарахована до пралісів, а якщо їх є 2 і менше чи вони скупчені в окремих місцях, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. У польовому бланку (графа 14) зазначають середню кількість таких дерев на виділ.
- 2.2 Далі перевіряють наявність мертвої деревини (лежачої та стоячої) різних стадій розкладу на всій території ділянки. Оцінюють її запас в м³/га та кількість наявних стадій розкладу, а середнє значення записують у форму для ідентифікації. Якщо присутня мертва деревина всіх стадій розкладу й на всій території виділу, то ділянка може бути зарахована до пралісів, а якщо є тільки окремі місця скупчення мертвої деревини чи не всіх стадій розкладу, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. Запропонована класифікація мертвої деревини за 4-ма стадіями (класами)

розкладу: перша – свіжа або ще не розкладена деревина (складаний ніж за слабого натискання леза вздовж волокон деревини проникає тільки через кору); друга – початкового розкладу (складаний ніж за слабого натискання леза вздовж волокон деревини проникає через кору й на декілька сантиметрів у деревину); третя – інтенсивного розкладу (складаний ніж за слабого натискання леза вздовж волокон деревини проникає через кору й в деревину на всю довжину леза); четверта – повного розкладу (складаний ніж за слабого натискання леза проникає в деревину на всю довжину леза і вздовж, і впоперек волокон).

- 2.4 Наступним кроком перевіряють відповідність породного (видового) складу до типу лісу. Оцінюють породний склад і звіряють його відповідність з даними лісовпорядкування. Якщо виявлена значна відмінність наявного породного складу від даних лісовпорядкування, то у форму для ідентифікації записують реальний породний склад, перекреслюючи дані лісовпорядкування. Якщо деревостан утворений аборигенними породами, що відповідають типу лісу, а інші місцеві види представлені в невеликій кількості, то ділянка може бути зарахована до пралісів. А якщо у складі деревостану аборигенні породи, які не відповідають типу лісу, присутні в кількості більше 10% за запасом, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів.
- 2.5 Далі візуально перевіряють можливість класифікації цього деревостану як лісових культур, що позначають відповідним скороченням («л.к.» або «прир.») у польовому бланку. Якщо на виділі наявні не менше двох паралельних рядів дерев однієї породи (у кожному з них – не менше 10 дерев), то ставиться «л.к.» і виділ не може бути зарахований ні до пралісів, ні до старовікових лісів. Якщо рядів не виявлено, то це можуть бути і праліси, і старовікові ліси.
- 2.6 Після цього візуально оцінюють структуру деревостану. Якщо це деревостани складної структури (2 і більше ярусів), які включають всі стадії розвитку пралісу за віковою, горизонтальною та вертикальною структурою з високим різноманіттям вікових груп і розмірів дерев, то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо це деревостани не такої складної структури (1 ярус), які включають не всі стадії розвитку пралісу за віковою, горизонтальною та вертикальною структурою (деякі стадії можуть бути присутні лише у вигляді окремих куртин), але з високим різноманіттям вікових груп і розмірів дерев, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. Якщо виявлена істотна різниця між наявною кількістю ярусів та даними щодо кількості ярусів за лісовпорядкуванням, то у форму для ідентифікації записують реально наявну кількість ярусів.
- 2.7 Далі візуально оцінюють рівень природного поновлення – у форму для ідентифікації занотовують його кількість в тисячах штук на гектар. Якщо

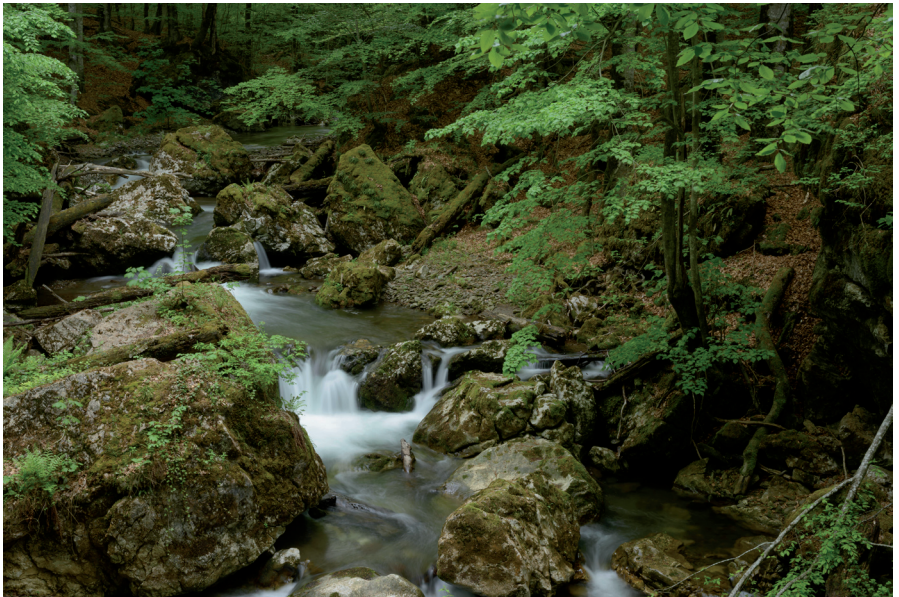
природне відновлення є достатнім для формування корінного деревостану, то ділянка може належати до пралісів чи старовікових лісів, якщо недостатнім – ділянка належить до господарських лісів.

- 2.8 Після цього візуально оцінюють стан лісової підстилки – у формі для ідентифікації зазначають її природність відповідним скороченням («прир.» або «не прир.»). Якщо антропогенним впливом на підстилку можна знехтувати (допускається одна стежка), то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо витоптування підстилки відзначене ще в декількох місцях (крім стежки), то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. Якщо є видимі сліди значного антропогенного впливу (таборування або згрібання підстилки) – до господарських лісів.
- 2.9 Далі візуально оцінюють розвиток інфраструктури лісового господарства – у формі для ідентифікації зазначають інші види (крім рубок) користування лісом відповідним скороченням («дор.» – дороги, «гр.» – кляузи для лісосплаву чи греблі для розведення риби, «тр.» – троти для трелювання, «ест.» – естакади для навантаження лісовозів, «вуг.» – печі для випалювання вугілля тощо). Якщо немає таких видимих слідів експлуатації лісів, то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо є старі лісові шляхи або їх рештки, проте немає видимих слідів недавнього руху лісовозів чи іншої лісової техніки або іншого виду сучасної інфраструктури, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів.
- 2.10 Наступним кроком візуально оцінюють наявність слідів рубок – у формі для ідентифікації зазначають середню для даного виділу кількість видимих пнів і пошкоджених дерев з одного місця таксації. Якщо немає таких пнів чи інших ознак лісозаготівлі, яка впливає на розвиток лісу, і відсутність рубок та заготівлі деревини у минулому підтверджена документально (лісовпорядчими, плановими чи управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо), то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо присутні поодинокі видимі сліди випадків заготівлі (видалення/часткове пошкодження окремих дерев менше 5 % від запасу ділянки, але не більше 5 дерев верхнього ярусу на 1 га), то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів.
- 2.11 Далі візуально оцінюють наявність слідів заготівлі недеревних лісових продуктів – у формі для ідентифікації зазначають вплив побічного користування («значн.» – значний, «незн.» – незначний). Якщо ідентифіковано непромислове збирання недеревних лісових продуктів (грибів, дикорослих ягід, плодів, лікарських трав тощо) без видимих слідів заготівлі, то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо ідентифіковано окремі випадки збирання недеревинних лісових продуктів (грибів, дикорослих ягід, плодів, лікарських трав тощо), які не впливають на розвиток лісу, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. Вплив такого побіч-

ного користування вказують як незначний – «незн.». В інших випадках (видимі сліди промислового побічного користування) вплив такого побічного користування вказують як значний – «значн.».

- 2.12 Наступним кроком візуально оцінюють наявність слідів випасання худоби – у формі для ідентифікації зазначають вплив такого користування (значний – «значн.», незначний – «незн.»). Якщо відсутність випадків випасання худоби підтверджена документально (лісовпорядчими, планами та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо) без видимих слідів випасання (допускається нечастий прохід свійських тварин (отар овець, черід корів тощо), які прямують до і з пасовища), то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо є видимі сліди випасання кількох домашніх тварин, то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. Вплив такого випасання худоби вказують як незначний – «незн.». В інших випадках (випасання худоби впливає на розвиток лісу) вплив випасання худоби вказують як значний – «значн.».
- 2.13 Далі візуально оцінюють наявність слідів рекреації – у формі для ідентифікації зазначають вплив такого користування (значний – «значн.», незначний – «незн.»). Якщо виявлено лише сліди регульованої рекреації (піший науковий туризм, позначення меж стежок, закладені пробні площі чи дослідні об'єкти), то ділянка може бути зарахована до пралісів. Якщо крім цього є видимі сліди «тематичних» і туристичних заходів з низьким негативним впливом на довкілля (наприклад, скелелазіння) у строго визначених місцях (1 стежка чи об'єкт на пункт таксації), то ділянка може бути зарахована до старовікових лісів. Вплив такої рекреації вказують, як незначний – «незн.». В інших випадках (видимі сліди стаціонарної рекреації) вплив рекреації вказують як значний – «значн.».
- 2.14 Якщо візуально виявлено хоча би один значний вплив будь-якого користування на деревостан (збір недеревинних продуктів, випасання худоби, рекреація), то у формі для ідентифікації зазначаються «значн.», а в графі «Інші види користування» пишемо скорочено вид цього впливу. Якщо вплив всіх видів побічного користування на деревостан незначний, то у формі для ідентифікації зазначається знак «незн.», а в графі «Інші види користування» пишемо «немає».
- 2.15 Кінцевим результатом польового етапу ідентифікації пралісів і старовікових лісів є висновок експерта у формі для ідентифікації щодо класифікації цієї лісової ділянки відповідним скороченням: «ПР.» – означає що виділ (ділянку) зараховано до пралісів, «СВЛ» – відповідно до старовікових лісів, «ГОСП.» – до господарських лісів.

Після завершення польових робіт усі клітинки у формі ідентифікації пралісів та старовікових лісів мають бути заповнені.

3. Заклучний

- 3.1 **Завяршальным этапам ідэнтыфікацыі пралісів і старавіковых лісів ё падсумковы аналіз польовых даных, які праводзіцца ў цэлым для масіву**, што можа складатся як з адной лісогоспадарскай ділянкі (віділу), так і з групы ділянок ці іх частін, што фармуюць адін кластер. При цьому на карті окресляюць тэрыторыі пралісів і старавіковых лісів, за патрэбы, здзяйснюючы паділ ці аб'яднаньня лісогоспадарскіх ділянок. Такий аналіз для відпавіднаго лісогоспадарскаго пiдрозділу (лісництва, відділення тощо) можа быти виконаний як під час польових робіт, так і не пізніше 1 тижня після їх завершення.

За результатами підсумкового аналізу роблять остаточний висновок про належність конкретної лісогоспадарської ділянкі (віділу) ці її частін до пралісів, старавіковых лісів ці господарських лісів, та фармують відпавідну базу даных.

Таблиця 2. Критерії ідентифікації пралісів і старовікових лісів

№	Критерії	Праліси	Старовікові ліси
1	Критерій 1: Індикатори:	Природність	Означення:
1.1	Видовий склад	Ліси, утворені аборигенними / автохтонними видами, що відповідають типу лісу	Фітоценози, утворені аборигенними видами, що відповідають основному типу лісу (корінні). Допускається присутність піонерних видів у невеликій кількості.
1.2	Тип поновлення	Поновлені природним шляхом	Поновлені природним шляхом
1.3	Структура	Циклічні екосистеми з комплексними структурами, які включають всі стадії розвитку (деякі фази можуть бути присутні лише на невеликих площах) у мозаїчній (горизонтальній) і вертикально-ярусній структурі відповідно до типу лісу. Діапазон вікових груп дерев підтверджується біометричними характеристиками.	Деревостани з комплексними структурами, які включають всі стадії розвитку (деякі стадії можуть бути присутні лише на невеликих площах) у мозаїчній структурі (горизонтальній), а також віковій структурі. Різноманіття вікових груп і таксономічних елементів. Достатній рівень природного поновлення
1.4	Мертва деревина	Наявність мертвої деревини (лежачої та стоячої) всіх стадій розкладу та на всій території лісу.	Наявність окремих дерев, які досягли вікової фізіологічної межі. Ці дерева мають виняткові розміри для умов ділянки та ознаки вікового відмирання. Наявність мертвої деревини (лежачої та стоячої) переважно всіх стадій розкладу та на всій території ділянки.

№	Критерії	Піраліси	Старовікові ліси
1.5	Антропогенні втручання не мали (-ють) істотного впливу на структуру та динаміку розвитку екосистем, ними можна знехтувати	Інфраструктура: Відсутність документальних підтверджень та видимих слідів лісоексплуатаційної інфраструктури (шляхи, греблі, канатні установки, інша лісозаготівельна техніка чи їх рештки); немає видимих слідів нещодавнього руху лісовозів або іншої лісової техніки. Допускаються деякі сліди пішохідного руху (стежки до 1 м завширшки) Рубки: Відсутність рубок у минулому, підтверджена документально (лісовпорядчими, плановими та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо). Відсутність видимих ознак лісозаготівлі, яка впливає на розвиток лісу.	Інфраструктура: Важкодоступні (відсутні) дороги для вивезення деревини з ділянки наземним транспортом або є старі лісові шляхи або їх рештки, проте, немає видимих слідів нещодавнього руху лісовозів або іншої лісової техніки) Рубки: Відсутність рубок і заготівлі вторинної деревної продукції у минулому, підтверджена документально (лісовпорядчими, плановими та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо). Поодинокі видимі сліди випадків заготівлі (видалення / часткове пошкодження окремих дерев менше 5% від запасу ділянки; але не більше 5 дерев верхнього ярусу /га. Недеревинні лісові продукти: непромислове збирання недеревинних лісових продуктів (грибів, дикорослих ягід, плодів, лікарських трав тощо) без видимих слідів заготівлі.

№	Критерії	Піраліси	Старовікові ліси
		Допускається непромислове збирання недревинних лісових продуктів (грибів, дикорослих ягід, плодів, лікарських трав тощо) без видимих слідів заготівлі	
		Лісова підстилка: Відсутність випадків заготівлі та їх видимих слідів, підтверджених документально (лісовпорядчими, плановими та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо)	Лісова підстилка: Відсутність випадків заготівлі та їх видимих слідів, підтверджених документально (лісовпорядчими, плановими та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо)
		Випасання худоби: Відсутність випадків випасання і його видимих слідів, підтверджена документально (лісовпорядчими, плановими та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо). Допускається: нечастий прохід свійських тварин, які прямують до і з пасовища, що не впливає на розвиток лісу.	Випасання худоби: Відсутність випадків, підтверджена документально (лісовпорядчими, плановими та управлінськими документами, архівами, місцевим населенням тощо) / або видимі сліди випасання кількох домашніх тварин. Допускається: нечастий прохід свійських тварин (отар овець, черід корів та ін.), які прямують до і з пасовища
		Рекреація: Відсутність рекреаційної інфраструктури.	Рекреація: Лише регульована рекреація – дозволено піший туризм, таборування заборонено. Дозволено: • «тематичні» й туристичні заходи з низьким негативним впливом на довкілля (туристичні стежки, скелелазіння) у строго визначених місцях (1 стежка в зоні видимості на трансекту через ділянку) • позначення меж стежок, ділянок, тощо

№	Критерії	Праліси	Старовікові ліси
2	Критерій 2:	Площа й межі	
	Індикатори:	Означення:	
2.1	Мінімальна площа лісу	20 га.	20 га. Рештки старовікових лісів за участі реліктових порід, оточені природними межами, можуть бути і значно меншими (але не менші за 4 га). Це ж стосується реліктових острівних залишків сухих дубових лісів на крутосхилах (особливо – в поясі букових лісів) і фрагментів низькорослих ксеротермних дубових лісів. Види дерев, які можна вважати реліктовими: <i>Pinus cembra</i>, <i>P. sylvestris</i> (автохтонна), <i>Larix decidua</i> (автохтонна), <i>Taxus baccata</i>.
2.2	Форма лісової ділянки	Відстань між будь якими двома протилежними межами через середину ділянки (масиву) повинна бути не менше 200 м. Це правило не діє для залишків реліктових /рідкісних лісових екосистем або реліктових насаджень, оточених природними деревостанами.	Відстань між будь якими двома протилежними межами через середину ділянки (масиву) повинна бути не менше 200 м. Це правило не діє для залишків реліктових /рідкісних лісових екосистем або реліктових насаджень, оточених природними деревостанами.

Додаткові вказівки:

Оцінка здійснюється для лісогосподарської ділянки (виділу) чи групи ділянок, що формують один масив (кластер), можна й для частини ділянки, за потреби (поділ можна здійснити й пізніше).

Оцінка за критеріями 1.3 і 1.4 провадиться із врахуванням структури екосистеми та умов місцевості не окремо по лісогосподарських ділянках (виділах), а в цілому для масиву (кластеру), що може формуватися із групи виділів чи їх частин. Перш за все це має значення для малих територій (20 га), щоби відсіяти ділянки з антропогенним впливом.

При наданні статусу пралісу допускається включення всередині масиву (кластеру) територій, що не відповідають вимогам природності, чи нелісових екосистем, які сприяють само-підтримуванню лісових екосистем чи використовуються з організаційно-адміністративною метою. Площі таких ділянок не повинні перевищувати 20% загальної площі території, пропонованої до виділення.

Де можливо, межі масиву мають бути природними (вершини, хребти, долини, потоки, узлісся, тощо).

Також прийнятними можуть бути штучні межі:

- постійні дороги, стежки;
- прорубані коридори для високовольтних ліній електропередач;
- кварталні просіки;
- залізничні шляхи тощо.

За можливості, виділення пралісів слід організовувати на рівні лісогосподарського підприємства.

Література:

- 1 *Парпан В.І., Стойко С.М.* Букові праліси Українських Карпат: їх охорона і ценотична структура // Наукові записки. Випуск 4. Івано-Франківськ. – 1999. – С. 81-86.
- 2 *Чернявський М.В.* Букові праліси як еталони лісів майбутнього // Дослідження басейнової екосистеми Верхнього Дністра. Збірник наук. праць. Львів, 2000. – С. 164-183.
- 3 *Brändli, U.-B.; Dowhanytsch, J.* (Red.) *Urwälder im Zentrum Europas. Ein Naturführer durch das Karpaten-Biosphärenreservat in der Ukraine.* – Birmensdorf, Eidgenössische Forschungsanstalt WSL; Rachiw, Karpaten-Biosphärenreservat. Bern, Stuttgart, Wien, Haupt. – 192 S.
- 4 *Korpeľ Š., 1995:* *Die Urwälder der Westkarpaten.* – Stuttgart: Fischer Verlag, – 310 S.
- 5 *Гамор Ф.Д., Фейн П., Довганич Я.О., Сухарюк Д.Д., Бедей М.І., Покинйчереда В.Ф.* Методичний посібник для виконання робіт у рамках українсько-голландського проекту “Праліси Закарпаття (Україна) як ядрові зони Пан-Європейської екологічної мережі” (Проект ВВІ-MATRA 2006-2007) / Ред. С.М. Зиман. – Рахів, 2006. – 36 с.
- 6 Методичні вказівки зі статистичної інвентаризації Угольсько-Широко-лужанського букового пралісу. Версія 1.3 від 30.04.2010 // Рафаела Тіннер, Брігітте Коммармот, Петер Бранг, Урс-Беат Брендлі – Бірменсдорф : Швейцарський федеральний інститут досліджень лісу, снігу і ландшафтів WSL, - 2010 – 65 с.
- 7 *Шпарик Ю.С., Коммармот Б., Беркела Ю.Ю.* Структура букового пралісу Українських Карпат. – Снятин: «Прут-принт», 2010. – 143 с.

